

DE
C. CORN. TACITI
S T I L O
OBSERVATIONES CRITICAE

ADVERSUS
JOANNEM HILL,
PHILOLOGUM EDINBURGHENSEM.

PRAEMISSA EPISTOLA
AD
VIRUM ILLUSTRUM
JOANNEM JOACHIMUM
ESCHENBURG.

AUCTORE
JOANNE THEOPHILO BUHLE.

BRUNSVIGAE
EX OFFICINA ET IMPENSIS FRID. VIEWEG.
c1810ccccxvii.

ALBRECHT-LEWIS-BUCHER
BRAUNSCHWEIG

E P I S T O L A
A D
VIRUM ILLUSTRUM
JOANNEM JOACHIMUM
ESCHENBURG.

per longiorem annorum seriem spectatores ac testes. Tum enim non solum ut civis vivit cum civibus; sed etiam ut in coetu familiarium, eo sincerius ardentiusque bene illi cupientium, quo majori fide, sanctitate, et diligentia ipse olim amplexus et prosecutus fuerit uniuscujusque eorum, prout liceret, vel dignitatem, vel utilitatem et fortunam, vel consilia honesta qualiacunque. Certe numquam facile desideraverit ille in civitate plurimis obstricta ejus officiis existimationem publicam honorificentissimam; dulce amicorum alloquium; jucundam unâ cum aequalibus temporis acti recordationem; quin etiam solatiorum lenimina, si quando, ut ferunt res humanae, et his opus fuerit.

En Tibi, Vir praestantissime, leviter tantum adumbratam imagi-

nem ipsius, qualem agis inter Brunsvicenses, vitae Tuae! Ex quo anno (1767) Brunsvigam pervenisti, et in Moderatorum, paullo post in Professorum Collegii Carolini sodalitium cooptatus es: quis nostratium non lubenter et ex animo confiteatur Te in Eorum numero, quibus potissimum debetur Instituti huius literarii fama inclyta per Germaniam et ultra Germaniae fines evagata? Quis non confiteatur, Tuae sapientiae, auctoritati, operae, haud mediocriter etiamnum tribuendum esse, ut idem Institutum bonam tueretur famam semel partam apud populares et externos ad hunc usque diem? Ornarunt quippe illud praeter peculiarem Tibi disciplinae ἀκριβείαν ingenii Tui excellentia, iudicii rectitudo et acumen, multiplex, subacta et exquisita doctrina Tua, juncta cum insigni

morum decore, politissimoque sensu ejus, quicquid in factis, rebus aut verbis sit justum, verum, aptum, pulchrum atque venustum. Circumspectanti nunc Tibi rempublicam literariam quot occurrere oportet virorum amplissimorum et doctissimorum nomina, qui ex disciplina Tua in Collegio Carolino profecti posthâc inclaruere! Crede mihi, non oblitos esse illos, quid Tibi de suo acceptum referendum; meminisse potius gratissima mente summaque voluptate Tui, atque temporis, quo ab ore Tuo penderent, et juvenes, Te praeceptore et duce, Musarum adyta salutarent.

Praeterea accensendus Tu es jure Tuo viris eximiis, qui primi literas artesque elegantiores, postquam lingua germanica tradi coeptae Lipsiae, Berolini, Hamburgi, laetius effloruissent, transferrent in patriam nostram

Brunsvicensem, Jerusalemo, Lessingio, Meinhardo, Zachariae, Eberto, Conr. Arn. Schmidio, Gaertnero, Leisevitio, aliis, quibuscum, mutua insuper et intima intercedente amicitia, communi conatu effecisti, ut mox inter Germaniae urbes literis artibusque cultissimas Brunsviga quoque celebraretur. Transierunt illi quidem heroes ad Coelites; superstes tamen erit, quamdiu literis in Germania futurus est honos, ingenii, doctrinae et artis, quae reliquere, monumentorum gloria; apud nostrates vero imprimis grata et cara eorum memoria. Tu, optime ESCHENBURG, dignissimus beatorum amicorum Tuorum uti aequalis, ita aemulus, quem praesentem adhuc et vigentem colere nobis concessum, sane haud minus feliciter, atque illi, Musis litasti; tum plurimis doctissimis et utilissimis

scriptis in vulgus a Te editis; tum carminum dulcedine popularium animos suaviter afficiendo et deliniendo; inter alia scenam dūitando nostram Shakespearii, immortalis poetae et artificis Britanni, fabulis germanice conversis et erudite illustratis; civitati etiam Brunsvicensi saepius egregie verbis praeundo inter solemnia publica Principibus oblata pii vatis patriae instar.

Verendum mihi esset, ne in epistola hac publice ad Te scripta, cujus Tu Ipse argumentum, — tametsi, ut Plinii minoris utar verbis, „cum laudabilia multa etiam mali faciant, Ipse laudari nisi optimus non possit“ — erga pudorem tamen Tuum valde iniquus Tibi videar, si non haberem caussam plane singularem, quae modestiae vetat parcere Tuae. Exeunte semestri hoc

aestivo anni quinquaginta elapsi sunt, quos, supremo Numine favente, civitati Brunsvicensi, Collegio Carolino, literis artibusque vixisti. Hic Dies sit ille Tibi, sit Tuis, sit amicis Tuis Brunsvicensibus festus! Noli igitur succensere, mi ESCHENBURG, quod equidem, olim discipulus, nunc Collega, Te Jubilaeum semisaeculare muneris a Te aditi celebrantem publice collaudem, adjungamque me aliis popularium, doctioribus me et melioribus, lauream Tibi debitam deferentibus, quae frontem cingat venerabilem Tuam!

Voluit Providentia divina, ut ex Professoribus Collegii Carolini, qui fuere et sunt, Tu primus et unus emetirere muneris stadium per decem lustra decurrendum; et quidem non, quemadmodum fieri adsolet, robore omnino exhaustus; sed tamquam

fortis et nobilis athleta victor, quem longo et acerrimo quamvis cursu fatigatum, neque tamen mentis defecerunt, neque corporis vires, ut novum ausit intrare stadium, nova subire certamina. Jam cum metam assecutus sis, quam assequuntur mortalium paucissimi; cum, gravissimo fungens munere, in eodem Instituto literario, ejusdem urbis, multas inter civitatis Brunsvicensis vicissitudines, magnaue rerum discrimina, strenue peregeris quinquaginta annos: quod temporis spatium vel in eodem connubio consumtum, aut negotiis vitae vulgaribus, communi eoque summo laetari solent gaudio tam ipsi, quibus id evenit, quam eorum necessarij, propinqui et familiares: quidni Tu laeteris? et multo magis quidni Te laetantem excipiant non modo Tuorum, sed omnium,

*qui Te norunt, gaudia communia,
plausus, et pia vota?*

*Fruere ergo, Vir Illustris, rara
et invidenda sorte Tua, ipsa utpote
praeclara virtutis Tuae remunera-
tione divinitus Tibi demissa! Feli-
cissimum Te, cui, bonis omnibus ap-
probato, tot meritorum sibi conscio,
sic licet memoria repetere annos ante-
actos! Conservare utinam velit Deus
Optimus Maximus diu Tibi vitam
bonamque valetudinem! Ου παύσεαι
τας Χαριτας ταις Μουσαις συζευγνναι,
ἡδίστην συζυγίαν.*

*Ceterum quam adnexui huic epi-
stolae commentatiunculam, in qua
C. C. Taciti stilum latinum a repre-
hensione eruditi Critici Edinbur-
ghensis, Joannis Hill, defendere, lau-
demque ab aliis illi tributam vindi-
care mihi propositum est: eam si-
mili indulgentia nomini Tuo inscribi*

*et dicari patiaris oro rogoque, qua
et antea nugis meis literariis favere
solitus es. Levis, scio, est opella;
leve munusculum; statui tamen apud
animum, Tibi primo offerre illud,
cum quia scriptorem attinet egre-
gium a Te quoque in deliciis habi-
tum et prae aliis lectitatum, quem
ergo a quovis crimine immerito pur-
gatum certe mecum volueris; tum
vel propterea, quod ipsis novissimis
his diebus, Jubilaeum muneris a
Te aditi praecedentibus, ei vacavi.
Vale et me ama.*

*Scrib. Brunsvigae
mense Septembri cIoIccccxvii.*

OBSERVATIONES CRITICAE

DE

C. CORN. TACITI STILO

ADVERSUS

JOANNEM HILL,

PHILOLOGUM EDINBURGHENSEM.

OBSERVATIONES CRITICAE
DE
C. CORNELII TACITI STILO
ADVERSUS
JOANNEM HILL,
PHILOLOGUM EDINBURGHENSEM.

Recens nuper ab iterata operum *C. Corn. Taciti* lectione forte incidi in commentationem anglie scriptam *Joannis Hill*, insertam primo volumini *Commentationum philosophicarum et historicarum Societatis Regiae viro- rum doctorum Edinburgensis*, in qua agitur: *de ingenio, animi indole, et dotibus, quibus praeditum et instructum esse oporteat historiarum scriptorem omnibus numeris absolutum, respectu simul praesertim Taciti habito* *).

*) *On the character and talents of an accomplished Historian, with an application to the writings of Tacitus*.

Haud negaverim equidem, eruditum Criticum Britannum nequaquam esse iniustum, multo minus ineptum et indignum celeberrimi historiarum Romanarum auctoris aestimatorem. Praedicavit pro merito profundissimum et perspicacissimum *Taciti* ingenium; vim et subtilitatem iudicii in eruendo vel divinando rationes et causas eventuum ab ipso traditorum; summam hominum et vitae humanae, imprimis aulicae, experientiam; severissimum recti et aequi studium; nec non mirabilem eius artem, res ita enarrandi et explicandi, ut legentium mentibus paucissimis verbis eas repraesentet, semper dignitatis memor, quae decet historiarum magni populi scriptorem, non solum aequalibus, sed etiam posteris opus suum destinantem. Ut brevi defungar, reperit Criticus Britannus in *Taciti* libris, qui aetatem tulere, haud secus quam alii, praeclara ista omnia, quibus hic quoad selectionem, dispositionem et tractationem argumenti, descriptionem et censuram morum, vividam hominum, rerum

tus; by John Hill; — in: *Philosophical and historical Transactions of the Royal Society of Edinburgh*; Vol. I. 4.

et eventuum picturam, tam apud Romanos quo vixit aevo, quam apud gentes cultissimas Europae recentiores meruit, ut Historicis commendaretur exemplaris loco, quod ante oculos illi habere, quod sequi debeant.

Unum tamen restat, iudice *Hillo*, in *Taciti* opera, quod passim displicet, et offendit lectorem aegre talia ferentem: *Stilus* nempe eius, neque, ut Critico Britanno videtur, satis purus et tersus; neque rebus semper conveniens, aliasque etiam ob causas reprehensioni obnoxius. Quod quidem vir doctissimus non in universum modo contendit; sed, adductis insuper et sigillatim diiudicatis pluribus locis ex *Taciti* libris, diligentem adhibuit curam, ut sententiam orbi erudito approbaret.

Constat certe, nullum esse ingenii humani opus adeo perfectum et ab omni parte elaboratum, ut nullum plane eius vitium, nulla appareat macula eo consilio in illud inquirenti, ut, quid desiderari aut vituperari possit, inveniat, nec carenti prorsus doctrina et sagacitate ad eiusmodi disquisitionem necessaria. Ut plurimum laus praestantiae operis alicuius, inprimis per saecula vulgo celebrati, observatis et patefactis his

illisve naevis eius et defectibus non valde imminuitur; modo niteant in illo, prae quibus defectus et naevi quasi evanescent. Sensit ita et praecepit iam *Horatius*, quamvis iudex pulchri delicatulus, ipse poetarum lyricorum Romanorum princeps, cui bonus *Homerus* nonnumquam dormire visus. Abfuit quoque procul ab ipso *Hillo*, dum *Taciti* stilum reprehenderet, ut detrudere ceteroquin in animo haberet eius laudibus. Aequissimus potius ingeniosorum hominum arbiter comparavit, quod vitiorum commissorum attinet culpam, *Tacitum* cum populari suo *Shakespeare*, cuius fabulis, tametsi earum et compositioni et dictioni recte obiiciantur grandia vitia, nihilominus unquam defuturi sint admiratores inter eos, quibus verus et incorruptus Pulchri et Sublimis fuerit sensus.

Quam modeste tamen et apte ad naturam humanam ita statuatur: quando scriptor, omni ex quo exstiterit tempore sapientissimis et politissimis hominibus celebratus et dilectus, qualis *Tacitus*, vitiorum culpa liberari potest, ipsi a Critico quodam, praeiudicata opinione, speciosa quidem, falsa tamen, ducto imputatorum; tum sane fas est, ut arceatur iudicium de eo

perversum et iniquum, causam eius agere et defendere; dum concedatur simul, neque illum, pro naturae humanae infirmitate et conditione, labis omnino, sed alius forsitan generis, esse plane immunem. Videntur autem mihi hanc erroris et iniquitatis notam incurrere exprobrata *Tacito* ab *Jo. Hillo* vitia et naevi stili et orationis latinae: id quod accuratiori examine in hac commentatiuncula sufficienter a me declaratum iri spero.

Exorditur *Taciti* reprehensionem Criticus Britannus ab eo, quod abreptum hunc *exemplo aequalium*, quibuscum eum habet eodem quoad stilum loco, nimis indulgisse et studuisse putat sermonis fuco artificioso et ostentationi rhetoricae, ludendo antithesibus et quaesita verborum ambiguitate; nova cudendo nonnumquam vocabula, aut usurpando recepta sensu inusitato; saepius affectando loquendi formulas e gracco fonte depromtas.

Quae quidem stili vitia utique cadere in scriptores Romanos fere omnes, qui sub finem saeculi primi p. C. n. floruerunt, peritus quisque haud diffitebitur. An eadem vero in *Tacitum* quoque cadant; an non hic solus se ab illis in-

tactum servaverit, et potius artem rhetoricam tempore eius, si quo alio, quam maxime excultam et applicatam, nec non sermonem latinum multis tum accessionibus ditiozem factum, ad operis sui perfectionem contulerit; eoque ipso maiori sit admiratione dignus: hoc accuratius dispiciendum est, priusquam sententiae Critici Britanni adstipulemur.

Poetis et oratoribus Romanis senioribus, ut inter alios bene monuit *Richardus Hurd*, Episcopus Vigorniensis, non eadem obligit fortuna, quae fuerat superiorum in republica Romana libera, ut aequales nuda veritate, eaque sermone communi parumper tantum elimato, ratione et ordine naturali, simplici et nativo cultu et ornatu, proposita allicere et tenere possent. Stilus latinus aetate Cicconis, Sallustii, Iulii Caesaris, novus, comtus, elegans et amoenus, sub finem regni Augusti iam habebatur si non priscus et obsoletus, vulgaris tamen et hominis cuiuslibet paullo edidioris; non talis, quali utendum sit oratori audientium legentiumve animos captare et movere cupienti. A Cicconis inde aetate progressae erant apud Romanos literae artesque celerrimo gradu ad perfectionem altiozem. No-

bilior iuventus Romana philosophiam; rhetorice et poetice Graecorum erat edocta. Exquisitus ergo etiam aliquid Augusti tempore exigebatur a poeta aut oratore, qui laudem ambiret publicam: quo ipso hic se incitatum vidit, ut ad quaecunque artis inventa et auxilia confugeret, natura et ingenio non semper ipsi praebente, quorum indigere arbitraretur. Poesis quidem Romana hoc aevo ad id perfectionis fastigium evecta est, quod cum Graecos sequerentur solos duces et imitarentur Romani, pro argumentorum a poetis graecis tractatorum, et legum exemplis eorundem praescriptarum, limitibus obtinere poterat. In oratione prorsa vero naturalis eloquentiae ratio, in Ciceronis eiusque aequalium scriptis obvia, iam Augusto imperante, in artificiosiore transire coepit. Historia Romana *T. Livii* in quavis prope pagina *rhetoris* artem prodit, non ubique, ad historiae severiores leges quando eam referre et aestimare placuerit, probabilem et gratam *). Neque aliud fuit fatum poeseos etiam

*) Quantum contra *historiae* leges peccaverit *Livius*, nimio *artem rhetoricam* et doctrinam manifestandi studio, unum docere potest exemplum e plurimis, quae afferri possint. Legatis Campanis Romae introductis in *Senatum*, *opem*

Romanae, mox haud minus ad artem inclinantis meram.

Post Augusti aevum autem idem apud Romanos animadvertere licet, quod apud omnes tam antiquiores, quam recentiores gentes, quae in cultura et efformatione ingeniorum aethetica cyclum quendam, ut ita loquar, absolverunt, observari solet: eas ad culmen perfectionis aliquod se extollere, summae pulchritudini plus minusve appropinquantes, a quo tamen culmine seriores in illis poetae et oratores, quamvis nec ingenio, nec doctrina et arte destituti, paullatim magis magisque delabuntur.

Etenim fieri aliter non potest, quin argumenta genti quadamtenus literis expolitae ad tractationem poeticam maxime idonea visa a primis poetis ingeniosioribus occupentur. Itaque serio-ribus praestantissima laudis acquirendae materia et opportunitas adimitur. Gratissima et dulcissima porro animi sensa, iucundissimae rerum imagines et conceptiones, aut quae suapte natura

adversus Samnites implorantibus, tribuitur a Livio (Hist. VII, 30) oratio — ex *Thucydide* (lib. I.) expressa, ubi Corcyraei ab Atheniensibus auxilium petunt adversus Corinthios.

homines, praesertim poetas, maxime feriunt et detinent, arripiuntur quoque et carminibus redduntur iam a primis in gente poetis; mireque placent talia feliciter versibus expressa cum per se, tum novitatis specie, quam a vivida et ornata expressione poetica, suavi accedente versus numero, induerunt. Attamen eadem, quoniam in primorum poetarum carminibus placent, innotescunt omnibus, feruntur omnium ore, ediscuntur memoriter; quamobrem seriores poetas ab iis abstinere oportet, ne imitatores, sed et ipsi poetae videantur isto nomine digni. Sic tandem evenit, ut illi a via et ratione naturali discedentes non nisi artificia poetica sectentur, et haud raro ad lusus poeticos futes adeo et pueriles aberrant.

Similis est conditio et fortuna ipsius linguae, qua utitur gens aliqua, et sermonis pedestris. Primorum oratorum, Historicorum, epistolographorum, eloquentia rudis et simplex, arte subtiliori carens, et sermonem adhibens paullo tantum comtiorem vernaculo, placet tamen, laudemque parit auctoribus suis etiam ad posteritatem. Existente autem literarum artiumque cultura maiori et ampliori, ista eloquentia simplex

censetur nauseam creans, qua orator vel Historicus senior, famam ingenii, doctrinae et artis quaerens, continere se non posse arbitratur. Nihil igitur superest, quam ut hic omnes intendat ingenii vires ad nova orationis et stili ornamenta paranda, quibus aequalium assensum obtineat. Et quanam possunt esse ista orationis et stili ornamenta nova? — Non alia certe, ac qualia efficiunt insolita quaedam, neque tamen a vulgi captu et usu recedens nimis et aliena dictio omnino; curiosior et delicatior argumentorum, sententiarum, imaginum selectio et compositio; audacior sermonis structura et inversio; antitheses et allusiones doctae et ingeniosae.

Quodsi in poeta vel oratore, artificia huiusmodi rhetorica edocto et adhibente, simul fuerit dives ingenii vena, animus excelsus, iudicium longo et vario rerum hominumque studio exercitatum et scientiae copiis instructum, sensus ad veram pulchri normam exactus: tum procul dubio etiam opus eius eo maiorem lectoribus allaturum est voluptatem, quo exquisitior et cultior additis ornamentis ab arte subtiliori, studiose tamen celata, mutuatis fuerit eius sermo. Versabitur is non nisi in argumento, cui operae pre-

tium est incumbere, et modo, quo convenit scriptori docto et eleganti, caventi semper sibi a vana orationis pompa et tumore, a superbo eruditionem ostentandi pruritu vel loco incongruo, a nimia troporum exuberantia, ab ingrata antithesium et allusionum frequentia, omnino a quovis artis abusu. Noluerit aliud praestare sibi artem, quam quod debet: ut ornet, adiuvet, regat et temperet ingenium; non ut eius defectum quasi resarciat. Rarissime autem istae dotes, partim ab ingenio profectae, partim studiis acquirendae, tam poetae quam oratori, ut egregius prodeat uterque, necessariae, in uno eodemque homine coniunctae reperiuntur. Aut deficit ingenium foccundum, et Ars poscitur praebere, quae recusaverit illud; aut deficit doctrina, inprimisque iudicium rectum, maturum et elimatatum satis, ut discernat aliquis, quomodo et quatenus stilus artificiosior vere se commendet; unde rursus fit saepissime, ut excellentissimo ingenio a natura praediti perverse hoc utantur, falsa opinione de pulchritudine quadam artificiosa, quam sibi fingunt ideoque venantur, decepti.

Quae de communi literarum artiumque elegantiorum in quavis gente, diutius earum cultu-

ram prosequente, fato, naturae rerum et hominum consentaneo, memoravi: ea quoque scriptorum Romanorum saeculi primi p. C. n. operibus firmantur et illustrantur.

Ex notissimis quidem illius aevi poetis Romanis *M. Annaeus Lucanus* in *Pharsaliis*, *C. Valerius Flaccus* in *Argonauticis*, *C. Silius Italicus* in carmine de bello *Punico secundo*, *P. Papinius Statius* in *Thebaide*, *Achilleide*, et *Sylvis*, nequaquam eruditionem, praesertim artis rhetoricae, poeticae et metricae notitiam et studium; verum tamen, quod dolendum, ingenium ad novam inventionem poeticam, lectorum animis movendis et detinendis aptam, satis validum, et maxime rectum in argumento eligendo et disponendo iudicium desiderari passi sunt. Quando spectaverimus indolem et formam poescos epicae, apud Graecos Homeridarum primo rhapsodiis, deinde Aristotelis praeceptis, et poetarum Alexandrinorum carminibus, apud Romanos clarissimo Aeneidos Virgilii exemplo, constitutam: patet, poetas Romanos supra memoratos seriores sumsisse sibi argumenda tractanda minime ad poesin epicam idonea; sed historicam solummodo enarrationem admittentia: velut bellum civile inter

Pompeium M. et Iulium Caesarem, expeditionem Argonautarum in Colchidem, Epigonorum adversus Thebas, bellum secundum Punicum, et similia. Omnis itaque ars, quam illi impendunt carminibus suis, in singulis rerum et eventuum descriptionibus exornandis, in orationibus et episodiis intexendis, in sermone poetico, et versuum numeris, tam parum tamen sufficit, ut pulchra videantur carmina illa omnino, ut potius illâ ipsâ arte clarius fiat, horum auctores fuisse infelices in operis summa. Dum non assecuti sunt, ut tamquam poetae placeant, molestiam insuper faciunt lectori tamquam rhetores fucō poetico inhiantes. Est tamen nihilominus, quo adducamur, ut poetas seriores Romanos excusemus. Cum eos oporteret intra limites subsistere, quibus poesis epica Graecorum et Romanorum erat circumscripta, vix suppetebant illis argumenta tractanda meliora alia, ac quae elegerunt; et peccaverant iam poetae Graeci Alexandrini, quorum illi premerent vestigia, iisdem de causis in hoc, quod argumenta tractarent poesi epicae non congrua, quoniam Homeridae optima praeoccupassent. Quinetiam ipse Virgilius quoad argumentum Aeneidos non ab omni reprehensione fuerit liberandus.

Inter scriptores Romanos prosaicos primi p. C. n. saeculi, si excipias, quorum opera solius doctrinae causa composita sunt, velut *Vitruvium* et *Plinium maiorem*, eminet *L. Annaeus Seneca*, ab ingenio et eruditione, philosophiae maxime scientia, quod omnes concesserint, ornatissimus; usus praeterea lautissima fortuna, et ad summam dignitatem elatus, quippe Neronis praeceptor et amicus, donec tyranno invisus et odiosus fieret. Tametsi autem tragoediarum ipsi tribui solitarum auctor non fuerit, sunt scripta eius philosophica et epistolae documento, falsa eum opinione praeiudicata imbutum et quasi occoeatum naturalem et veram pulchritudinem deseruisse, stilo dum eam adsequi nimis artificioso adniteretur. Delectamur quidem initio lectionis *Senecae* sermone gravi, sententioso, vivido et turgenti; troporum et antithesium frequentia continua: quis tamen, cuius sensus ad meliora exempla fuerit efformatus, sustineat absque taedio operum eius lectionem deinceps uno tenore? Agitat ille et obruit lectorem sententiarum pondere et pompa stili speciosa; adeo ut mox hunc pigeat lectionis. Quod de *Seneca*, nimia eum arte displicere, id etiam quodam-

modo mutatis mutandis dici potest de *Plinio minori*. Fuit hic imaginationis fertilitate et ingenii vigore inferior illo; sed rectori et severiori iudicio superior, quid bono conveniat scriptori; rhetor ceterum haud minus eruditus. Quam maxime licet propensus ad quacvis stili artificia, cautior tamen modum aliquem servare studuit. Interim *Panegyricum* eius in Traianum Imp. nemo facile magna cum voluptate legerit. Abit oratio utplurimum in declamationem vix ferendam, laudibus Principis undequaque sollicitè conquisitis, et omni simul arte cum anxietate quadam in auxilium vocata, ne orator adulari videatur. In *Plinii* epistolis, ubi ille saltem non tantopere artificium rhetoricum sectatur, sunt, quae praestantissimis ex antiquitate stili epistolici reliquiis merito adnumerentur.

Omnino itaque fateri nos oportet, laborare tam poetarum primi p. C. n. saeculi carmina, quam praecipuorum auctorum prosaicorum, *Senecae*, *Plinii minoris*, aliorumque huc pertinentium, scripta variis stili corruptelis; et recte illis vitio verti sermonem operosiores, minus facilem et concinnum, inflatum adeo et tumentem; praeter verborum insolentiam, sententiarum ar-

gutias, immodicam antithesium copiam. Quamobrem haud difficile est intellectu, quomodo persuaserit sibi *Joannes Hill*, fieri non potuisse, ut stilus etiam *Taciti* plane non corrumpetur ratione scribendi aequalium, et exemplis in eorum operibus propositis. Iam cum insuper animadvertisset idem Criticus, *Taciti* scripta distingui dictione exquisitiori et insolita, saepius artificiosissime elaborata et ornata; eundem uti passim novis verbis et loquendi formulis apud Cicero-
nem non obviis; inprimis vero adhibere sententiarum antithesin studiosius, quam ab antiquioribus scriptoribus Romanis, ne ab ipso *Livio* quidem, factum: conclusit inde, neque *Tacitum*, celeberrimum illum historiarum Romanarum conditorem reprehensione esse eximendum, quam eius aequales quoad stilum incurrerunt. Censuere propterea haud dubie alij quoque philologi recentiores *Taciti* opera minus a latinitate laudanda, quam ab argumento et tractandi ratione historica et philosophica. Vix eorum aliquis praeceperit hodie inveni, stilum latinum exercere et perficere cupienti, ut imitetur *Tacitum*, eiusque scripta in hunc finem sedulo excutiat.

At enim vero, si *Tacitus* quoad stilum eo-

dem loco habendus fuerit, quo scriptores prosaici eius aequales; eandemque igitur reprehensionem merito subierit; valde miror, quod isti ipsi aequales illum tam alte supra se extulerint, et tamquam summae perfectionis exemplar intuiti sint coluerintque: id quod certe non facturi fuissent, nisi etiam singulari stili praecellentia ab eo se vinci existimassent. Habemus plures *Plinii minoris* ad *Tacitum* epistolas; iungebant enim dumviro non solum similia studia et negotia civilia, sed arctior etiam amicitia. Declaravit in illis *Plinius* semper summam *Taciti* reverentiam et admirationem. Commiserat hic aliquando illi librum a se compositum, ut, quam diligentissime posset, adnotaret, quae commutanda, quae delenda arbitraretur. Respondet *Plinius* (Epp. VII, 20.): „*O iucundas, o pulchras vices! — Erit rarum et insigne, duos homines, aetate propemodum aequales, nonnullius in literis nominis, (cogor enim de te quoque parcius dicere, quia de me simul dico), alterum alterius studia fovisse. Equidem adolescentulus, cum iam tu fama gloriaque floreres, te sequi, tibi longo, sed proximus, intervallo et esse et haberi concupiscebam. Et erant multa claris-*

*sima ingenia; sed tu mihi — ita similitudo naturae ferebat — maxime imitabilis, maxime imitandus videbaris. Quo magis gaudeo, quod, si quis de studiis sermo, una nominamur; quod de te loquentibus statim occurro *)*. Nec desunt, qui utrique nostrum praeferantur. Sed nihil interest mea, quo loco iungimur. Nam mihi primus, qui a te proximus.“ — Rogatus a Tacito, ut memorabilem ipsi exitum avunculi, C. Plinii maioris, qui eruptionem vehementissimam montis Vesuvii ex propinquo observare pertinaciter cupiens perierat, accuratius perscriberet, refert Plinius (Epp. VI, 16.): „Gratias ago. Nam video, morti avunculi mei, si celebretur a te, immortalem gloriam esse propositam. Quamvis enim pulcherrimarum clade terrarum, ut populi, ut urbes, memorabili casu, quasi semper victurus, occiderit; quamvis ipse plurima opera et mansura condiderit: multum tamen perpetuitati eius scriptorum tuorum aeternitas addet. Equidem beatos puto, quibus Deorum munere datum est: aut facere scribenda, aut scribere legenda; beatissimos vero, quibus utrum-

*) Cf. Plin. Epp. IX, 23.

que. *Horum in numero avunculus meus et suis libris et tuis erit.*“ — Alia *Plinii* ad *Tacitum* epistola (VII, 55.) incipit: „*Auguror, nec me fallit augurium, historias tuas immortales futuras: quo magis illis (ingenue fatebor) inseri cupio. Nam si esse nobis curae solet, ut facies nostra ab optimo quoque artifice exprimatur; nonne debemus optare, ut operibus nostris similis tui scriptor praedicatorque contingat?* — Et ne quis suspicari probabiliter possit, *Plinium*, scribentem ad ipsum *Tacitum*, dedisse forsitan in praedicando hunc aliquid amicitiae, aut benevolentiae captandae, ut ab hoc praedicaretur vicissim, facit illius epistola ad *Fundanium*, Consulern designatum, ubi *Asinium Rufum* commendans addit: „*Idem (Rufus) Cornelium Tacitum (scis QUEM VIKUM) arta familiaritate complexus est.*“ An credibile, talem tantumque *Plinii*, exercitatis- simi et subtilissimi indicis, quando agebatur de aliis, futuram fuisse de *Tacito* scriptore existimationem, non stili etiam praestantia praec omnibus aliis tunc temporis scriptoribus insigni?

Licet provocare praeterea ad iudicia virorum doctissimorum recentiorum, quinetiam ad sensum ingeniosissimi et politissimi cuiusque ho-

dierna nostra aetate. Est sane *Tacitus* in paucis, quorum opera repetitis vicibus deinceps legere neminem taeduerit. Offert iterata quaeque historiarum illius auctoris lectio, sive iuvenis, sive vir adultus et maturus, et tum multo magis, sive senex eam instituerit, et quidem *per ipsum praecipue stilum*, novas pulchritudinis species, nova ingenii et animi oblectamenta, quae antea intentissimo quamvis studio legentem fugerant; ut praecepta vitae et prudentiae civilis inde petenda taceam.

Hinc etiam, ut obiter hoc moneam, enascitur difficultas vix unquam prorsus superabilis, *Taciti* scripta in linguam aliquam recentiore[m] ita vertendi, ut qui latina legerit, eadem se recentiori idiomate expressa relegere autumet. Nacti sumus nuper egregiam *Taciti* versionem germanicam, post plures aliorum conatus minus felices, a *F. C. de Strombeck* confectam. Praestitit versionis auctor, quicquid in hoc studiorum genere a viro eruditissimo et elegantissimo expectaveris; sagaciter penetravit in plurimis et scite enuntiavit germanice mentem *Taciti*, propter brevitatem stili obscurius saepe indigitatam et latentem; adaptavit omnino, quantum potuit,

sermonem germanicum latino eius. Nihilominus *Tacitus* latine loquens legentis animum magis sibi vindicabit et detinebit, quam *Tacitus*, etiamsi optime, loquens germanice. Dum versionem a populari curatam approbo, desidero tamen semper aliquid, stilum nempe latinum *Tacito* plane peculiarem, nec ulla lingua recentiori, summam licet adhibueris artem et doctrinam, reddendum. Accidere idem puto omnibus, quorum his de rebus est iudicium.

Voluptatem animi autem, qualem nobis praebet ipse *Taciti* stilus, quemadmodum alio respectu stilus *Horatii* poeticus, nequaquam percipimus legentes, ne dicam *Senecam*, vel *Plinium minorem*, immo etiam *Julium Caesarem*, *Sallustium*, vel adeo *Ciceronem* et *Livium*. Enarratur utique *Livii* historia lucido rerum ordine, et cum exquisita dictionis proprietate; neque deest auctori iudicii gravitas et sapientia. At nimis ille sibi placuit in orationum intextarum ubertate; omnino in effusa et minuta historiarum amplitudine; quam ut *Taciti* opus, propter dignioris argumenti selectionem, brevitatem stili, et parciolem orationum copiam, *Liviano* non sit longe praeferendum. *Julius Cae-*

sar, et *Cicero*, quando Historici partes suscepit, tradiderunt eventa et res gestas simpliciter tantum, artis in hoc parum curiosi. Solus *Salustius* nonnumquam de palma cum *Tacito* certat; et videtur hic studio et imitationi illius inter Historicos Romanos, sicut *Thucydidis* inter Graecos, aliquid debere. In leviori tamen argumento versatus est *Sallustius*; neque illi fuit *Taciti* ingenium, ars et doctrina. Quodsi igitur huius stilus minime nobis molestiam creat; sed voluptatem potius affert, qualem antiquiorum Historicorum Romanorum, multo minus *Senecae*, *Plinii minoris*, et aequalium, stilus non praebuerit: abunde satis iam ex hoc elucere arbitror, perperam de eo sententiam ferri, qualem recte de reliquorum poetarum et oratorum latinorum primi p. C. n. saeculi stilo variis corruptelis obnoxio tulerimus.

Attamen occurrere in *Taciti* libris, Criticus vult Britannus, manifesta plura stili vitiosi vestigia. Notavit ea sigillatim exemplis adductis. De his ergo nunc diligentius videamus.

Vituperatur primum ab eo *Tacitus*, quod, dum intemperanter sententiarum *antithesibus* studeret, protulerit passim incongruas rebus et ine-

ptas. Lugdunensibus et Viennensibus memora-
vit fuisse „*aemulationem et invidiam, et uno*
anne discretis connexum odium.“ Iam vero cla-
rum hoc, viciniam dedisse gentibus illis discor-
diae causas; at, quaerit *Illus*, quomodo potuit
annis eas *discernens* mutuum earum *odium con-*
nectere? Nonne in verbis: *discretis et connexum*
odium, antithesis falsa? — Responderim equi-
dem: in illo loco plane non inesse *anti-*
thesin ab *Illlo* suppositam. Nam verba: *uno*
anne discretis, quippe absolute interposita, mi-
nime cum sequentibus: *connexum odium*, sunt
iungenda, tamquam a praecedentibus: *uno*
anne, regantur. Interpungi oportet textum sic:
Unde aemulatio et invidia, et, uno anne dis-
cretis, connexum odium. Sensus est: Viciniam
esse potissimam mutui odii Lugdunensium et
Viennensium causam; quamvis annis eas discer-
nat, qui tamen unus, quo minus odium connec-
tant, non impediat. Patet, Criticum Britannum
non nisi male cepisse *Taciti* mentem. Eodem
modo aliquis hodie dicere possit de Gallis et
Britannis, vel Danis et Suecis: *gentibus istis esse*
aemulationem et invidiam, et, uno angusto ma-
ris freto discretis, connexum odium. Nemo sani

iudicii in verbis his reperturus fuerit antithesis falsam, cum omnino antithesis insit nulla.

Secundum *Hillum* similiter a *Tacito* peccatum est in libello *de moribus Germanorum*, ubi hic Germanos ait a Dacis separatos „*mutuo metu* aut *montibus*. *) Quae verba citans Criticus adiecit: Historicum ad causas tam diversas, quam *metum* duarum gentium mutuum, aut *montes* in earum confiniis sitos, effectum eundem revocantem argutias venari. Sed in hoc quoque loco *Tacitus* ab omni peccato purgatus abibit, modo eum recte explicaveris. Incertus haerebat, utra sit causa separationis Germanorum a Dacis, metusne mutuus, an montes in confiniis? Quidni ergo utramque causam disiunctive afferret, ita ut esset penes lectorem, utram hic mallet aut probabiliorē haberet, eligere? Apparet in loco illo admirabilis potius stili brevitās, quam arguti quid.

In *Vita Iulii Agricolae* (cap. 45) *Tacitus* tribuit *Domitiano* Imp. „*saevum vultum et ruborem*, a quo se contra pudorem *muniebat*.“ Monuit *Hillus*, animum *Domitiani* adeo fuisse impro-

*) Tacit. Germania cap. 1.

bum, vitiis sceleribusque conspurcatum, ut pudorem non amplius admitteret; incongrue igitur tyrannum dici *se munire contra pudorem*. Negavit insuper quoque, fieri posse, ut aliquis signa externa motuum et affectuum animi tali modo supprimat, quo tradatur *Domitianus* suppressisse. Quae quamvis paullo acutius et subtilius a Critico Britanno observata sint, videtur tamen *Tacitus* mihi facile defendi, immo ipsa defensione summae artis laus ei parari posse. Haud dubie nihil aliud dicere voluit, quam, saevum vultum et ruborem (cuti faciei insidentem) inservisse *Domitiano*, ut nullum pudoris sensum proderet aliis, tametsi testibus scelerum et flagitiorum eius, quorum re vera eum puderet ipsum. Fuit princeps adeo nequam, ut confideret naturali vultus rubori, nec a pudore coram aliis metueret. Quo sensu si verba sumserimus, fateamur simul necesse est, vilissimum et abiectissimum tyrannum melius non potuisse depingi, quam nota a vultus rubore deprompta, quo ipso illo *se contra pudorem muniret*. Continet itaque locus ab *Hillo* impugnatus egregiam, eamque iterum brevissimam et magno artifice historico dignam, *Domitiani* censuram. Nam quod pudoris

sensus numquam hunc intra animum affecerit, naturae repugnat humanae.

Attulit Criticus Britannus exempla quoque sermonis Tacitei passim male ambigui, aut propter ambiguitatem obscuri. Inter laudes *Agricolae*, magistratu fungentis, a *Tacito* referuntur *) etiam hae: „*Ubi officio satisfactum, nulla ultra potestatis persona; tristitiam et arrogantiam et avaritiam exuerat.*“ — Ergo *Agricola* magistratus potestatem exercens, inquit *Hillus*, *tristitiam et arrogantiam et avaritiam* induit; nec nisi privatus exuit! — Aliter nempe arbitratus est verba illa intelligi non posse. Cum tamen ab altera parte tantus scriptor non tam absurdus haberi possit, ut praedicare voluerit *Agricolam* magistratu fungentem vitia ei imputando: notavit eum *Hillus* propterea sermonis male ambigui, deditque operam, infelicissimam tamen, ut ambiguitatem explanet, veramque *Taciti* mentem eruat. Quod ad *tristitiam* et *arrogantiam*, videtur illi utraque ad magistratus Romani personam pertinuisse. *Avaritia* autem *Agricolae* non fuit ea, quam *Cicero* definit: *iniuriosam appe-*

*) Vita Agric. cap. 9.

titionem alienorum; sed iustissima eius et severissima bonorum publicorum, pecuniae inprimis publicae, administratio; ita ut, quod non competeret, largiretur ille nemini. In vita privata rei propriae severa eiusmodi cura *Agricolae* non erat opus; quamobrem privatus *avaritiam* exuit. — Omnis autem ista *Hilli* disputatio, qua praesumptam verborum in loco supra laudato ambiguitatem dirimere tentavit, est frustranea. Ut *Tacitum* sermonis ambigui argueret Criticus Britannus, malam causam a se ipso per errorem *suppositam* docte et ingeniose, neque minus tamen male, defendit. Quis illi fidem habeat, asserenti, *Tacitum Agricolae* magistratu fungenti *tristitiam* et *arrogantiam* tribuisse, quod utramque ad magistratus Romani personam pertinere putaverit? Quis credat, vocabulo *avaritia* simpliciter designari aut innui iustitiam et severitatem *Agricolae* in pecunia publica administranda? Facillime tolli potest difficultas in verbis memoratis, quam *Hillus* sibi finxit. Et enim sunt ea interpungenda in hunc modum: „*Ubi officio satisfactum, nulla ultra potestatis persona. Tristitiam et arrogantiam et avaritiam exuerat.*“ Posterior propositio cum priori mi-

nime sic cohaeret, ut a verbis praecedentibus: „*ubi officio satisfactum*,“ pendeat. Sensus est plane non ambiguus hic: *Agricola* omnino non fuit tristis, arrogans et avarus, neque privatus, neque in magistratu; in quo ipso potestatis personam gessit, ut officio satisfaceret, quae tamen in privato erat nulla.

Aliud sermonis ambigui exemplum invenire sibi visus est *Hillus* in verbis *Taciti*: *) „*Truci contra ac minaci Agrippina, quae filio (Claudio) dare imperium, tolerare imperitantem nequibat*.“ Verbum negativum *nequibat*, arbitratur, cum utroque infinitivo: *dare imperium*, et: *tolerare imperitantem*, esse iungendum; sed sensu contrario ex verbo illo, modo illud *dissolveris*, prodeunte: quasi *Tacitus* diserte dixerit: „*Agrippina dare imperium* (quibat), *tolerare imperitantem* nequibat.“ Hanc licentiam grammaticam in usu verbi negativi *nequibat*, qua lector, ut veram capiat auctoris mentem, cogitur dissolvere illud, et supplere inde omissum verbum affirmativum *quibat*, esse censet *Hillus* specimen dictionis valde simul ambiguous. — Verum neque huic Critici

*) Tac. Hist. I, 65.

Britanni observâtionî assentior. Verbum *nequibat* utique in loco laudato ad utrumque infinitivum: *dare imperium*, et: *tolerare imperitantem*, referri debet; sed ad utrumque non nisi sensu negativo. *Tacitus* brevitatis gratia duo opposita sub una negatione complexus est, quae unâ consistere non poterant. Agrippina, trux et minax, *filio dare imperium*, *tolerare imperitantem*, *nequibat*. Verbum frequentativum: *imperitare*, pro *imperare* exquisite adhibitum, declarat loci sensum. Nam eo minae redierunt Agrippinae, quod sit penes se, ut filius imperet; dare autem *imperium* huic, et *tolerare imperitantem*, nolit. Procul itaque abfuit *Tacitus* a licentia grammatica in usu verbi *nequibat*, qualem *Hillus* illi supposuit.

Iam luculenter satis me ostendisse puto, inique *Tacitum* ab *Hillo* reprehensum ob antitheses sententiarum falsas vel rebus incongruas, et dictionem ambiguam. Exempla saltem ab hoc prolata nihil amplius manifestant, quam quod Criticus auctorem, quem reprehenderet, perperam interpretatus sit. Ceterum est utique longe maior antithesium frequentia apud *Tacitum*, quam apud antiquiores scriptores Romanos.

Orta est illa maxime ex peculiari *Tacito* brevitat^{is} studio; praesertim in explicandis rerum et eventuum causis saepe incertis et obscuris; nec non quando descripsit hominum aut singulari fortunâ, aut rerum gestarum famâ, aut virtutum meritorumque splendore illustrium, aut insignibus vitiis sceleribusque notabilium, ingenia et mores. Nulla dictionis forma huius generis explicationibus et descriptionibus *antithesi* sententiarum aptior, et quae magis brevitatem adiuvet. Neque eadem per se spectata ullo modo est vituperanda; modo ne sit cumulata nimis, sicut apud *Senecam* in argumento mere philosophico. *Tacitum* tamquam scriptorem historicum antithesi abusum esse, nemo facile probaverit. Contulit potius copiosior antithesis plurimum ad stili Tacitei historici perfectionem et pulchritudinem. Quis politioris ingenii non admiretur v. c. in *Historiis* *) descriptionem *Galbae* Imp., tametsi antithesibus refertam, vel ob has ipsas summa arte compositas? En illam: „*Hunc exitum habuit Sergius Galba tribus et septuaginta annis quinque Principes prospera fortuna emen-*

*) Tacit. Hist. I, 49.

sus, et alieno imperio felicior, quam suo. Vetus in familia nobilitas; magnae opes; ipsi medium ingenium; magis extra vitia, quam cum virtutibus. Famae nec incuriosus, nec venditor. Amicorum libertorumque, ubi in bonos incidisset, sine reprehensione patiens; si mali forent, usque ad culpam ignarus. Sed claritas natalium, et metus temporum, fuit obtentui, ut quod segnitia erat, sapientia vocaretur. Dum vivebat aetas, militari gloria apud Germanias floruit. Proconsul Africam moderate; iam senior citeriorem Hispaniam pari iustitia continuit; maior privato visus, dum privatus esset; et omnium consensu capax imperii, nisi imperasset. — Ita quoque antiquiores scriptores Romani, historici maxime, ut *Sallustius* et *Livius*, quando res et occasio ferret exigereve, sententiarum *antithesi* egregie usi sunt.

Progredi nunc liceat mihi ad censuram latinitatis *Taciti* accuratius examinandam, qualem *Jo. Hill* instituit. Inter *nova* vocabula latina in illius libris obvia, quippe quorum non sit apud antiquiores scriptores Romanos auctoritas, recensuit sequentia: *diffugium, sustentaculum, auctitare, restaurare*. Videtur autem immemor fuisse

Criticus Britannus, quod ab omni aevo licuerit ingenioso et docto scriptori, quacunque ille uteretur lingua, nova adinvenire vocabula pro consilio et fine suo; dum non adsunt recepta magis idonea, neque abhorrent nova nimis a linguae gentis indole et usu loquendi. *Novis rebus sunt imponenda nova nomina*, iam Cicero dixit, qui ipse sermonem latitum pluribus auxit novis vocabulis. Quam veniam nisi dederimus scriptoribus, ut novis a se inventis utantur vocabulis, lectoribus tamen perspicuis, quando res designandae aut describendae ea flagitant; privabimur ipsi rerum novarum cognitione, nec unquam crescere poterunt linguae opes. Praeterea ne constat quidem, an vocabula supra memorata tempore Taciti fuerint nova, et ab ipso sint cusa; an non ab antiquioribus scriptoribus hodie deperditis iam usurpata, aut vulgo usitata. In vocabulis ipsis nihil est, quod merito reprehendas. *Diffugium* *) exprimit velociorem et intentiorem alienationem ab imminente periculo vel damno. Apud Ciceronem occurrunt: *effugium*, *refugium*, *confugium*, *perfugium*; apud Quintilianum: *suf-*

*) Tacit. Hist. I, 39.

fugium; apud *Plinium maiorem*: *transfugium*: cur *Tacito* non permittamus: *diffugium*? — *Sustentaculum* *) a *sustentare* eodem modo ductum, quo *receptaculum* a *receptare*. Certissime *Tacitus* non fuit vocabuli huius inventor. — *Auctitare* **), animadvertit *Hillus*, est verbum frequentativum gradus secundi; nam *auctare*, a quo illud derivatum, est iam frequentativum verbi primitivi *augere*. Nihilominus quodsi verbum *Tacitus* formaverit, gratiae illi sunt agenda; aptissimum est enim ad foeneratorum lucri aviditatem carpendam, qui „*pecunias foenore auctitabant*.“ Neque verba frequentativa gradus secundi sunt in lingua latina absque exemplo. A *legere* ducitur *lectare*, quo usus *Plautus*; ipse *Cicero* iam adhibuit verbum frequentativum gradus secundi: *lectitare*. — Verbum denique *restaurare*, pro *instaurare*, minime *Tacito* proprium est. Occurrit prius etiam apud *Justinum*, *Trogi Pompeii* epitomatores, et saepius in veterum *ICtorum Romanorum*, v. c. *Ulpiani*, fragmentis.

*) Tacit. Hist. II, 28.

**) Annal. VI, 16.

Haud raro, pergit *Hillus*, vocabulis latinis a *Tacito* subiectus est sensus alius, ac quem antiquiores scriptores Romani illis subiicere soliti sunt. Sic in verbis *): „*Meherdates* obsidio nobis *datus*“ habet *obsidium* significationem *obsidis*; cum alias significet *obsidionem* sive *oppugnationem urbis*. Nisi lateat in hoc *Taciti* loco mendum, aut e textu exciderit aliquid, videtur mihi *obsidium* accepisse sensum, a *Tacito* ei tributum, simili ratione, qua *praesidium* usurpatum est nonnumquam pro *praeside*. — Vocabula adiectiva *gnarus* et *ignarus* referuntur ab antiquioribus scriptoribus latinis solummodo ad *personam*, alicuius rei *gnaram* vel *ignaram*. Usus est autem illis *Tacitus*, ut vere monet *Hillus*, non solum de *personis* (v. c. de *Agricola* **): „*gnaro*, *sub Nerone*, temporum“); sed etiam de *rebus* alicui cognitis vel incognitis. Ita *Annal.* III, 6: „*gnarum id Tiberio fuit*“; et ibidem XII, 45: „*Nihil tam ignarum barbaris, quam machinamenta et astus oppugnationum; at nobis ea pars*

*) Tacit. Ann. XI, 10.

**) Vit. Agric. cap. 6.

militiae maxime gnara est.“ — Enimvero huius usus adiectivorum *gnarus* et *ignarus*, veteribus ceteroquin scriptoribus Romanis haud solemnis, *Tacitus* auctorem habuit *Sallustium*, quem probabiliter in hoc, sicut in pluribus aliis quoad stilum latinum, imitatus est. In *Sallustii* historia belli Jugurthini (cap. 18.) legimus, „*mare magnum, et ignara lingua, commercia prohibebant*“, ibid. cap. 52: „*regio* hostibus ignara.“

Paullo difficilius fuerit, *Taciti* stilum defendere a reprehensione Critici Britanni, quod vel contra leges latinae linguae grammaticas passim videatur peccare. Accidit *Tacito*, ut iungeret verbum regens casum *accusativum* cum *genitivo*: e. c. Ann. VI, 45: „*Nihil abnuentem, dum dominationis adipisceretur*“, pro: *dominationem adipisceretur*; aut verbum regens *dativum* cum *accusativo*: e. c. Annal. I, 28. „*Sua facinora adversari Deos lamentantur*“, pro: *suis facinoribus adversari*; aut denique, quod magis mirum, idem verbum, proprie regens *dativum*, mox cum *dativo*, mox cum *accusativo*: e. c. Ann. III, 64: *praesidere ludis*; et ibidem XII, 29: *praesidere Pannoniam*. Puto equidem, *Tacitum*, dum vir iuvenis negotia tractaret civilia causasque peroraret

publice, illis loquendi formulis per sermonem vernaculum eo tempore vigentem paullatim fuisse adsuetum; nec eas correxisse, sive quod non haberet correctionis causam satis gravem; sive quod ex proposito indulgeret gratae negligentiae in minutiis grammaticis, praesertim in narratione historica. Quod attinet locum *Taciti* supra allatum: „Sua facinora adversari *Deos lamentantur*“ forsitan pro *adversari* legendum est: *aversari*. Dici quoque possit: *adversari* rectius cum *accusativo*, quam cum *dativo*, iungi; et *Tacitum* consulto a vulgari loquendi usu discessisse. Apud *Plautum* saltem obvium: *adversus sententiam adversari*. Quodsi igitur *adversari* cum *accusativo* iungitur, supplenda est praepositio: *adversus*; et tum verbum illud fortiolem nanciscitur vim.

Corruptiorem iam *Taciti* latinitatem, contendit *Hillus*, apparere quoque praecipue ex ratione, qua ille ut plurimum *adverbiis*, *praepositionibus* et *particulis coniunctivis quibusdam latinis* usus sit, ab optimorum auctorum Romanorum consuetudine valde discrepante; nec non e *Graecismis*, quos idem introduxerit in sermonem latinum.

Adverbium *Alias* Cicero et aequales eius re-

tulerunt nonnisi ad *tempus*, et quidem indefinitum, sive praeteritum, sive futurum: e. c. in epistola Ciceronis ad Atticum (I, 11.): „*Sed haec ad te scribam alias subtilius* (tempore futuro);“ in Quaest. acad. (IV, 4.): „*Quibus de rebus et alias saepe nobis multa quaesita et disputata sunt* (tempore praeterito).“ Seniores scriptores Romani usum adverbii *Alias* ad locum quoque transtulere. Apud *Plinium maj.* Hist. nat. XXIV, 14. reperimus: „*Idaeus rubus appellatus est, quia in Ida, non alias, nascitur.*“ Apud *Justinum* (Hist. IV, 1. 8.) „*Nusquam alias tam torrens fretum.*“ Iam vero *Tacitum* existimat *Hillus* eo usque progressum, ut adverbium *Alias* non ad *tempus* vel *locum* solummodo; sed etiam ad *causam indefinitam* retulerit. Quod ut exemplo firmaret, citavit locum *Taciti* hunc *): „*Non alias magis sua populique Romani contumelia indoluisse Caesarem (Tiberium) ferunt, quam quod desertor et praedo (Tacfarinas) hostium more ageret;*“ qui locus aliter intelligi nequeat, ac sic: non *ob aliam magis quam hanc causam* Tiberium indo-

*) Tacit. Annal. III, 73.

luisse, nempe, *quod* desertor et praedo hostium more ageret. Dubitaverim tamen iterum atque iterum, an illa quoque *Taciti* verba recte explicuerit Criticus Britannus. Spectat ibi certissime adverbium *Alias* ad *tempus*. Sensus est: Non alio tempore, non alia occasione, Tiberium magis indoluisse ferunt, quam tum, et quidem propterea quod *desertor* et *praedo* ageret hostium more.

Praepositio *Penes* apud veteres scriptores Romanos exprimit rei vel eventus alicuius relationem ad *personam* aliquam, in cuius res est possessione vel potestate, aut a cuius voluntate et arbitrio pendet. Ita *Ovidius* in *Fastis* I, 119:

*Me penes est unum vasti custodia
mundi.*

Terentius in *Hec.* IV, 1, 20: „*Illorum esse hanc culpam credidi, quae est te penes.*“ Apud *Ciceronem* in *Orat.* cap. 142: „*penes aliquem laudem esse.*“ — *Tacitus*, postquam commemoravit, improbasse *Tiberium*, quod priscus *confarreationis* ritus in nuptiis contrahendis obsole-

verit, addit *): „*pluresque eius rei causas afferebat* (Imperator), *potissimam penes incuriam virorum feminarumque.*“ Reprehendit *Hillus* itaque *Tacitum*, quod hic praepositionem *Penes* non, ut debuisset, ad *personam*; sed ad *habitum* aliquem moralem, viz. *incuriam*, retulerit. Enimvero videtur mihi plane nihil inesse vitiosi, aut loquendi usui latino repugnantis, in hoc praepositionis *Penes* usu, qualem *Tacitus* sibi permisit; tametsi eum fatear paullo insolentiorum. *Habitus moralis* supponit semper, cui inhaereat, *personam*; quapropter in verbis *Taciti* supra laudatis: *penes* quodammodo ad *personas* quoque, *viros feminasque*, referre licuerit. Quidni personam subintelligentes dicere possimus latine: *hoc est penes voluntatem, fidem, sapientiam tuam*, pro: pendet hoc a voluntate, fide, sapientia tua? Neque alio sensu *Tacitus* dixit: „*penes incuriam virorum feminarumque.*“

Praepositionem *Apud* quoque idem passim modo veteribus insolito adhibuit, ut in loco supra decerpto de *Galba* Imp. (Hist. I, 49.): „*mi-*

*) Tacit. Ann. IV, 16.

litari gloria apud Germanias floruit.“ Explicari forsitan potest hic praepositionis *Apud* usus inde, quod Romani bellum adversus Germanos gesserint maximam partem in ipsis Germaniae confiniis versus Galliam et Italiam; unde orta sit et in sermone vernaculo latino invaluerit locutio: *apud Germanias*.

Quoad *particulas coniunctivas*, peculiariter *Tacitus* usus est coniunctione omnium facile principi: ET, pro CUM, ut celeritatem eventus indicaret. In Hist. II, 95. legitur: „*Nondum quartus a victoria mensis, ET libertus Vitellii vetera odiorum nomina aequabat.*“ Quis vel severus index propterea *Tacitum* reprehenderit? Obtinuit idem usus particulae *xxx* apud Graecos; sicut in lingua anglica *τὸν And*; et omnibus notum, quoties poetae et historici nostri germanici particula: *Und*, simili ratione usi sunt.

Particula *An* vel est *interrogativa* simpliciter (e. c. interrogat Pythias apud *Terentium*: „*An abiit iam a milite?*“ cui respondet Chremes: „*Iam dudum, aetatem!*“); vel est *dubitativa*, quando disiunctive ponitur (e. c. *Cic. ad Att. I, 2*: „*nos hic te ad mensem Januarium exspectamus, ex quodam rumore, an ex literis*

tuis ad alios missis“). Vituperatur ab *Hillo Tacitus*, 1) quod hic particulam *An* dubitationis notam disiunctivam fecerit (e. c. *Annal.* II, 42: „*Archelaus finem vitae sponte, an fato impleverit*“), omisso tamen verbo, ex quo dubitatio clare eluceat, velut: *incertum est, haud scio*, etc.; 2) quod eandem particulam *synonymice* cum particula *Sive* vel *Seu* usurpaverit. E. c. *Annal.* XIV, 59: „*Sed Plautum ea non movere; sive nullam opem providebat inermis atque exsul; seu taedio ambiguae spei; an amore coniugis et liberorum, quibus placabiliorem fore Principem rebatur nulla sollicitudine turbatum.*— Priorem reprehensionem non opus est refellere; cum eiusmodi usus particulae *An* scriptoribus Romanis optimis sit frequentatissimus, uti iam ex *Ciceronis* loco supra allato patet. Alteri autem reprehensioni facile potest occurri. Minime adhibuit *Tacitus*, ubi de *Plauto* locutus est, particulam *An* synonymice cum *Sive*; sed, post memoratas duas causas probabiles, cur *Plautus* non motus fuerit, quas quidem, usus particulis *sive, seu*, disiunctive declaravit: venit ipsi in mentem causa alia tertia, incertior duabus prioribus, haud improbabilis tamen omnino; quam ergo supple-

vit, usus particula *An* tamquam dubitationis nota. Etenim particulâ disiunctivâ *Sive* tum utendum est, cum duo plurave sint disiungenda *absque dubitationis nota* diserte addenda. E. c. in *Lygdami Elegia V*, 31. ed. Voss:

*Vivite felices, memores et vivite nostri,
Sive erimus, seu nos fata fuisse velint,*

poeta in versu altero dicere non potuisset: *AN nos fata fuisse velint*; ita ut particulam *An* synonymice cum *Sive* sumsisset. Dubitari enim nequibat, quin Lygdamus vivens sit aliquando moriturus. Mera est disiunctio. Particula *An* vero, nisi interrogativa fuerit, *exprimit* disiunctive posita semper *dubitationem*; et *Tacitus* in loco, de quo agitur, hoc eam sensu usurpavit; alias tertium repetiturus fuisset particulam *Sive*.

Reliquum, ut de *graecismis* pauca moneam, quatenus hos quoque *Tacito* exprobravit *Hillus* tamquam stili latini eius naevos. Omissa praepositio substantivi casum regens; est utique graecismus. E. c. in verbis *Taciti* (Ann. VI, 9.): „*Clari genus*“ — (Hist. I, 85.) „*animum vul-*

tumque conversi," omissa est praepositio *quoad*; quemadmodum Graeci saepissime praepositionem κατὰ omiserunt. In alio loco Ann. IV, 9: „*memoriae Drusi eadem, quae in Germanicum, discernuntur, plerisque additis, ut ferme*" amat „*posterior adulatio*" verbum *amare* adhibuit *Tacitus*, sicut Graeci soliti sunt verbum φιλεῖν. — Attamen non video, cur aegra feramus nos, quod *Tacitus* in patrium suum sermonem introduxerit nonnullas loquendi formulas „graeco fonte cadentes et parce detortas;" praesertim quando brevitatem stili iuvarent illae; neque tamen essent legentibus minus perspicuae. Quis nostrum ignorat, quantum incrementi lingua germanica ex eo ipso ceperit, quod loquendi formas multas, peregrinis linguis, tam antiquioribus, quam recentioribus, immo orientalibus adeo, proprias, nec antea in idiomate germanico receptas, docti et ingeniosi scriptores ei accommodarent? Unus alterve graecismus a *Tacito* dilectus an adversetur bonae latinitati: de hoc sane iudicium erat penes ipsum. Secutus est insuper in hoc quoque optimorum aliorum scriptorum Romanorum, *Ciceronis*, et maxime *Sallustii* et *Livii*, auctoritatem et exemplum.

Quae igitur eruditus Criticus Britannus, *Joannes Hill*, de *stilo Taciti*, tamquam in nonnullis corruptiori et vitioso, disseruit: iis omnibus nequaquam efficitur, quod voluit. Contra debetur ipsi etiam *stilo* huius auctoris haud minima pars perfectionis illius, ob quam *Plinius minor* auguratus est, — neque adhuc eum fefellit augurium —, *Taciti* historias immortales futuras esse.
